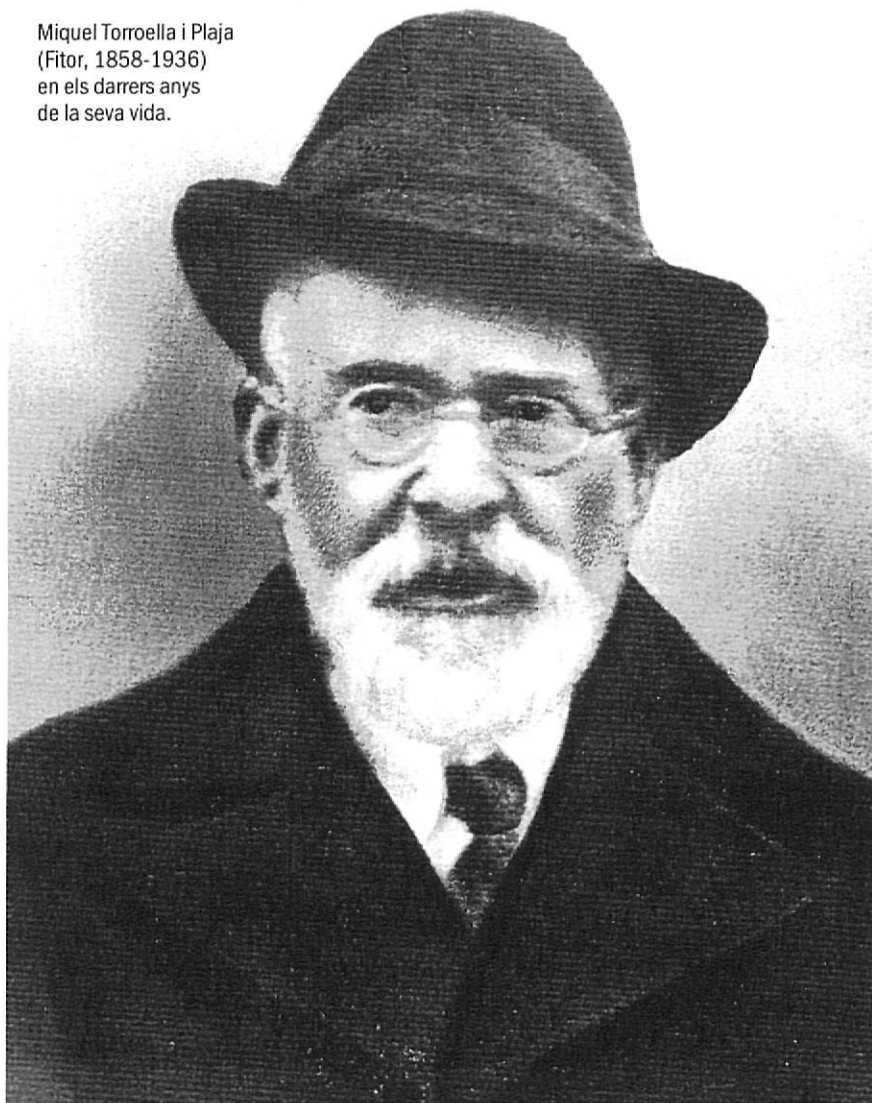

Història

Miquel Torroella i Plaja, cronista de les Gavarres

Lluís Molinas

Miquel Torroella i Plaja
(Fitor, 1858-1936)
en els darrers anys
de la seva vida.

En aquests últims anys, amb motiu de la reedició d'algunes de les seves obres, Miquel Torroella i Plaja ha tornat a recuperar actualitat a les nostres contrades. Arraconats i oblidats pràcticament per tothom durant molt de temps, darrerament els seus llibres han tornat a interessar, de la mateixa manera que també sembla que tornen a interessar les Gavarres. Miquel Torroella va conèixer, però, unes Gavarres plenes de vida, molt diferents de les actuals. Va veure també com el seu petit món entrava en una profunda decadència de la qual ell va ser una de les primeres víctimes. De tot el que va conèixer, avui no en queda gaire res més que els seus escrits. I una memòria oral cada vegada més prima.

No tot eren truculències a les narracions de Miquel Torroella: sovint parlava de tendresa i d'amor a la natura.

Entre les rondalles i la història

De menut la meua àvia m'explicava, com si fossin rondalles de la vora el foc, aquells *cuents* que foren històries, unes narracions que, feia ja molts anys, un rústec propietari —gairebé un patriarca de les Gavarres— conegut popularment com «en Torroella de Fitor» havia recollit dels seus avantpassats «per deixar constància» —segons paraules d'ell mateix— de la història, els costums i la manera de viure en aquells masos perduts en el cor de les Gavarres. Eren reculls —alguns veritables pintures— còpiades del seu entorn. Quotidianitats de la vida fitorenca, en podríem dir, o costumisme rural, si voleu. Eren històries que ens parlaven de sagnants esdeveniments de la guerra carlista, de com uns lladregots assassinaren el rector de la parròquia de Fitor i, temps després, foren brutalment esquarterats i penjades les seves extremitats en gàbies de ferro repartides pels arbres del contorn... Durant molts anys, una d'aquelles gàbies va romandre penjada en un suro darrere l'església de Fitor. Era el tètric testimoni de la manera com se solia administrar la justícia popular a mitjan segle XIX, encara que algun historiador afirma que en Torroella «es va passar» en descriure aquest fet... però *si no e vero e ben trobatto*.

Tanmateix, no tot eren truculències a les narracions de Miquel Torroella: sovint ens parlava (amb el seu català primitiu, que encara no havia conegut cap mena de normativa) de tendresa, d'amor a la natura, de salvaguardar un entorn que, a causa del progrés —com deia—, veia perillar per moments. Coneixia els més recon-

dots racons de les Gavarres, les herbes boscanes, els costums i els secrets dels poblets de la rodalia. També, amb un notable esperit investigador, va escriure una documentada història de Palafrugell, població que ell considerava la seva segona pàtria, atès que era propietari d'una important finca al centre de la vila. Aquesta obra, publicada a final dels anys 20 i passada pel sedàs del mestre Fabra, va ser el seu darrer treball.

Un propietari de les Gavarres

Miquel Torroella i Plaja havia nascut al seu mas pairal de Fitor l'any 1858, en un moment de màxima esplendor d'una societat agrària que anys més tard va entrar en decadència, enfront d'una societat industrial que s'anava transformant en dominant. Torroella va ser-ne testimoni, i van ser moments amargs per a un home com ell, important propietari rural, que estimava profundament Fitor i les seves entranyables bosquíries sureres.

Des de molt jove va mostrar una franca vocació literària, amb un nivell intel·lectual força avançat per al seu temps, en una època en què la cultura només era privilegi de determinades classes socials o de quatre «esbojarrats lletraferits», com se solia dir. Malauradament, a Torroella li podríem aplicar allò de «l'escriure li va fer perdre el llegir»; dit d'una altra manera, potser no va dedicar el temps degut a l'administració dels seus béns. De totes maneres va ser precursor del que va passar al cap d'una vintena d'anys a la majoria de les cases pairals de Fitor, on no tenien cap «hereu amb vocació literària». Malvenut el seu patrimoni per mantenir un estatus que s'estava desinte-

grant, Miquel Torroella va morir el primer de juliol de 1934 a Barcelona, on havia anat a viure a casa d'un dels seus fills. Tenia 76 anys. La venda de les finques va ser un cop molt fort per a la seva sensibilitat, una sotragada de la qual mai més es va recuperar.

Com a contemporani de la generació del 98, podem trobar a la seva literatura un acusat grau de pessimisme, potser en intuir que el seu món rural s'anava desmembrant i que la societat i els valors humans, tan importants per a ell, com a home profundament creient, canviaven al seu entorn.

Joan Botey, propietari rural del Fitor actual i devot estudiós de l'obra de Torroella i de la història de l'indret, està convençut que determinat passatge d'una de les seves narracions es va convertir en una veritable profecia: «...que lo que és avui soplui de cristians, fòs, a no tardar, catau o amagatall de les alimanyes fugidores de la persecució del progrés i de l'adelanto...». Veient com es troben actualment moltes d'aquelles masies tantes vegades esmentades per l'escriptor, podem adonar-nos que, malauradament, els seus temors han esdevingut profètics amb el pas dels anys.

Mil cinquanta anys de Fitor

Fent un breu repàs a la història, afegirem que el dia 29 de gener de l'any 948 el bisbe Gotmar de Girona va consagrar l'església de Santa Coloma, que, segons els historiadors, havia estat edificada pel prevere Altamir i els seus levites, Placià i Tassi, amb l'ajut de «tots els fidels». L'any 1998, doncs, es va commemorar amb tota solemnitat el 1050è aniversari d'aquest esde-

Miquel Torroella amb la seva esposa, Narcisca Aymerich, i els fills, per Nadal de 1925.

veniment. De fet, la commemoració del mil·lenari hauria d'haver tingut lloc l'any 1948, però aleshores, en plena postguerra encara, ningú estava per celebrar gaire coses... o potser al bisbe Cartañá, li va passar per alt.

L'església de Santa Coloma de Fitor va ser dotada, com era costum, amb diferents propietats (terres, vinyes, boscos...). Actualment, malgrat el deplorable estat del seu interior –l'exterior fou «consolidat» fa uns anys–, continua essent una notable peça del romànic, força visitada pels interessats en les pedres venerables o per la història de les nostres contrades. Fitor també és un dels llocs del massís de les Gavarres visitat per excursionistes, sobretot dels municipis limítrofs: Palafrugell, Mont-ras, Vallllobrega, Palamós, Calonge, Cruïlles-Monells-Sant Sadurní de l'Heura, la Bisbal i Fonteta (que pertany al terme de Forallac).

A l'època de les narracions d'en Torroella, l'església, amb capellà propi que vivia tot l'any a Fitor, era una mica la «casa de tothom». La rectoria, arrapada als murs de la parròquia, servia d'escola per als infants que començaven a aprendre de lletra, de jutjat o de casa de la Vila, si convenia. Tant s'hi emparaulaven casaments, com s'hi estenien certificats de defunció o transaccions comercials entre la pagesia de les escampades masies integrades a la parròquia. Can Torroella –casa-

lot pairal de l'escriptor–, junt amb can Plaja i can Cals, eren les més importants. Enmig de la desolació i el munt de ruïnes en què s'han convertit la majoria dels quinze masos de Fitor, aquests tres, sortosament, s'han salvat d'esdevenir «catau d'alimanyes o aus boscanes», tal com va presagiar Torroella. La seva propietat, anys més tard batejada amb l'absurd nom de La Casona per nous propietaris, fou escenari de moltes de les històries que descriu a la manera de «*cuentos de la vora el foc*», sota aquella ampla xemeneia que aixoplugava, les fredes nits d'hivern, tota una corrua de mossos, minyones, mainaderes i pastors, a més dels amos de la casa, mentre esperaven el sopar, tot passant una part de «lo Sant Rosari».

Miquel Torroella sentia les històries que es contaven i, per damunt de tot, tenia un veritable interès a transmetre-les. Les seves narracions són vives i les descripcions que hi fa dels llocs permeten que encara actualment els puguem identificar. Deixar el llegat d'aquests escrits a les generacions futures va ser per a ell el darrer intent de salvar tot un món que se li anava enfonsant per moments.

Quan parla d'històries d'avantpassats, encara propers en el temps, es mostra discret en diferents «secrets de família», sobretot a l'hora d'encobrir culpables. Aquest fou el cas de «La màquina de fer peces de sis» (*Cuentos que son historias*), on el

veritable culpable, el vescomte de Vilanova i de Cabanyes, terratinent de Calonge, no és esmentat directament a la narració, però llegida a la seva època (1904) prou que es devia donar per al·ludit (1).

Pla, Palafrugell i el *Llibre de Privilegis*

Torroella va realitzar nombroses col·laboracions a revistes del seu temps, i com a propietari d'extensos boscos surers (de fet el suro era el seu *modus vivendi*) va escriure sobre aquest tema en diverses ocasions, com per exemple a *Cuestión corchera* i *Nuestros montes, cultivo y desarrollo del alcornoque*; alguns dels seus treballs sobre el gremi surer van ser-li premiats. Va ser autor d'una vintena d'obres, d'entre les quals les més importants o populars podrien ser *Cuentos que son historias* (1904), *Cosas de casa* (1907) i *Història de Palafrugell i la seva comarca* (començada a Fitor a començament de segle i acabada a Barcelona l'any 1929). La majoria d'aquests llibres van ser impresos als tallers de Pacia Torres, a Girona.

No tenim cap notícia que Torroella i Pla s'haguessin conegut mai. De fet, quan Josep Pla va començar a tenir èxit, l'avi Torroella ja es trobava fora de Fitor, però ens consta que l'escriptor de Llofriu sentia una certa admiració per l'escriptor fitorenc, potser perquè de menut ja li havia llegit alguna cosa sota aquella xemeneia del mas Pla, escenari, anys més tard, de la seva creativitat. Tan sols li recriminava que hagués deixat extraviar el *Llibre de Privilegis*, una joia bibliogràfica que era patrimoni de la vila de Palafrugell. Potser, més que culpar el mateix Torroella, Pla es dol de «la incúria i el desordre» que aleshores hi havia a l'Arxiu

Miquel Torroella sentia les històries que es contaven i, per damunt de tot, tenia un veritable interès a transmetre-les.

Municipal de Palafrugell. Sobre aquest fet, Josep Pla va escriure en un dels capítols de *Peix Fregit* (edició de bibliòfil de l'any 1954):

«A principis de segle, essent alcalde Don Joan Vergés i Barris, es presentà un dia a la casa de la vila el senyor Miquel Torroella i Plaja o sigui En Torroella de Fitor. Era una personalitat important, gran propietari, d'extrema dreta, polític de pes en l'economia del rodal, poeta, polemista i historiador. Havia escrit un fulletó combatent unes opinions del senyor Pella i Forgas emeses en la "Història del Ampurdán" sobre la significació del Cap de Sant Sebastià en un autor antic. Havia escrit uns quadrets de la vida de Fitor, d'un cert interès. Ara escrivia una "Història de Palafrugell". Es volia documentar. Necessitava consultar el Llibre de Privilegis. Però com treballar en el desordre polsós de l'Arxiu?

«—No s'amoïni, senyor Torroella —li degué dir un altre— se l'emporti. Vostè mateix... I quan l'hagi consultat, torni'l. No ve, naturalment, d'un dia...

L'església romànica de Santa Coloma de Fitor.

«El cert és que el Llibre de Privilegis no fou tornat mai més.

«És presumible que el senyor Torroella el conservà durant uns anys.

«És possible que més tard el llibre seguís els avatars, més aviat dramàtics, que caracteritzen els darrers anys de la vida del senyor Torroella. En un moment determinat, el senyor Torroella entrà en grans dificultats econòmiques i a la llarga s'arruïnà totalment. A can Torroella de Fitor, que fou una de les cases més importants del país, avui ja no existeix, és un simple record que es va esborrant de la memòria de la gent. El "Llibre de Privilegis de Palafrugell" formà realment part del lot de llibres propietat del dit senyor que foren venuts en pública subhasta pel Jutjat de La Bisbal en el moment de la dispersió darrera d'aquest patrimoni? El nostre estimat amic Tonet Candaler, procurador dels Tribunals de la Bisbal, intervingué en aquesta subhasta, representant els interessos dels acreeadors del senyor Torroella.

«—Entre aquells llibres, no hi havia pas el Llibre de privilegis de Palafrugell? —preguntarem una vegada al senyor Candaler.

«—Si hi era no ens n'adonàrem, aquest és el fet... Tot fou venut com a paper vell.

«Si el llibre es trobava en aquest lot, on anà a parar? Si no s'hi trobava, què se n'ha fet?

«Jo no tinc pas edat per haver vist aquest llibre mentre es mantingué a la casa de la vila. Però els que l'han vist afirmen que era una peça de gran valor. A part del valor sentimental inestimable que per a nosaltres de Palafrugell pot tenir, era una joia bibliogràfica, una obra d'art prodigiosa.

La reedició de 1993 de l'obra de Miquel Torroella.

«I aquesta és la història de la desaparició del "Llibre de Privilegis" de la Universitat del Castell de Palafrugell».

Recuperat, molts anys després, per la Biblioteca de Catalunya (possiblement trobat en el magatzem d'algun llibreter de vell), mai més no ha estat retornat a Palafrugell, malgrat les peticions fetes.

Per acabar aquest esbós de la figura d'en Torroella de Fitor, el cronista de les Gavarres, cal afegir que en els darrers anys s'han fet, d'acord amb els seus hereus, unes reedicions molt acurades de *Cuentos que son historias*, *Història de Palafrugell i la seva comarca* i, recentment, *Cosas de casa*. Són tres títols molt significatius dins la seva obra i han tingut una excel·lent acollida, malgrat el pas del temps i el canvi de costums. De fet, les noves generacions s'han interessat per unes històries que són part vital del nostre patrimoni, com les mateixes Gavarres, on transcorre l'acció de la majoria de les narracions de Miquel Torroella i Plaja.

Lluís Molinas és

President de l'Associació Amics de Fitor.

1. Sobre aquest personatge, en Vilanova, em permeto de recomanar *Secrets de Sa Bardissa*, de l'historiador Jaume Aymar Ragolta.